

ALMAN HUKUK-I MEDENİYESİNİN SURET-İ TEDVİNİ**

Rudolf Heinze, Haz. Serhan Yıldırım *

Alman milleti, tarihe millet-i vâhide olarak girmemiş olduğu için bidâyette hukuku da hukuk-ı vâhide ve müştereke olarak çıkmamıştır. Alman milletini teşkil eden anâsır-ı muhtelifenin her birine mahsûs hukuk mevcut olup yalnız esâsâtında işbu hukuk birleşiyordu. Hukuk, akvâma göre değiştiği gibi mahalle göre de inkısâma uğruyordu. “Her memleket, her cismânî veya ruhânî hâkimiyet arazisi, her mahkeme dairesi, her şehir, her nâhiye, her köy kendisine mahsus kanun ile idare olunuyordu (Kirche)”.

Tatbik olunacak anâsır-ı hukukiyenin fevkalâde tenevvüü ve ahvâlin karışıklığı işbu hukuku tatbik ile mükellef olan halk, mahkemeler vezâifini pek işkâl ediyordu.

İşbu ahvâl Roma hukukunun Almanya için iktibâsına en büyük âmil olmuştur. Kirche bunu “ecnebi bir lisan hazine-i lugâtının, kavâ'id-i sarfiye ve nahviesinin diğer bir millet tarafından alınmasına” teşbih ediyor. Almanya bununla Roma hukuku tedvin olunan garbî Avrupa devletleri idâdına girmiş bulunuyor. İlk tedvinde Almanya yalnız hukuk-ı hususiyeyi almakla iktifâ etmemiş ceza kanunu gibi hukuk-ı umumiye de iktibâs etmiştir.

Bir millet kendi ihtiyacâtı için tanzim edeceği kavânîni diğer millet kavânîninden ahz u iktibâs etmesi tabii bir şey olmadığı için Roma hukukunun muntazaman tatbiki mümkün olamayacağı şüphesizdi. Nitekim az zaman sonra Cermen hukuku Roma hukukunun kendisinden nez' etmiş olduğu mevkiyi elde etmeye başladı. Bu keşmekeş uzun müddet devam

* Serhan Yıldırım, Çukurova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı araştırma görevlisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Bölümü doktora öğrencisi; e-posta: serhan-yildirim@cu.edu.tr. Yazıyı okuyup tashihlerini paylaşan değerli hocam Dr. Öğr. Ü. Ali Adem Yörük'e ve kıymetli Arş. Gör. Furkan Şahan'a teşekkürlerimi sunarım.

** Rudolf Heinze, “Bend-i Mahsus: Alman Hukuk-ı Medenîyesinin Suret-i Tedvini”, *Ceride-i Adliye*, sene VII, nr. 153, Kanun-ı evvel 1332, s. 300-306. Osmanlı Devleti'nde “yeni ihtiyaçlara çözüm bulmak” amacıyla Adliye

etti durdu. On sekizinci asırdaki muhârebâtı müteakip vuku' bulan inkişâf-ı iktisadî, Almanya'daki hükûmâta hukuk-ı medeniyeye âit esâsâtın tedvinini âmir oldu. Evvel emirde Bavyera ortaya atıldı. 1756 tarihli Bavyera hukuk-ı hususiyesi meydana çıktı. Bu, birçok münâkaşâtı ve bî-nihâye itirazâtı celb etmişti. Müteakiben 1794'te Prusya, hukuk-ı medeniyesini vaz' etti. On sene sonra Napoléon, 1804 Code Napoléon'u yani Code civil'i ortaya çıkartıyordu. 1811'de Avusturya hukuk-ı medeniyesini neşr eyledi. Saksonya da bunlara imtisâl etti.

Almanya şu kavânînin tesir ve nüfuzu altında bir asra yakın yaşadı. Bu müddet zarfında henüz vahdet-i milliyesini bulmamış olan Almanya'yı kavânîn-i medeniyenin tatbiki nokta-i nazarından dört kısma tefrik mümkündür:

1. Hukuk-ı müstereke yani Roma ve hukuk-ı hususiye tatbik olunan kısım: Alplerden Şimâl Denizine kadar cenûpta Kara Orman [Schwarzwald] ve Bohe-myâ Dağlarından Alp, Oder nehirlerine kadar uzanan arazi (bu kısım arazide hâkim olan Roma hukuku olup bununla birlikte hukuk-ı hususiye-i sairede tatbik edilmekte ve tekmîl Almanya'nın sülüsünü bu arazi teşkil etmekteydi. Kavânîn-i muhtelif-i mahalliye olarak bu meyânda kırk kadar kanun sayılabilir).

2. Prusya hukuk-ı medeniyesinin tatbik olunduğu kısım: Prusya ve Bavyera'nın büyük kısımları ile diğer bazı arazi olup bütün Almanya'nın yüzde kırk üçünü teşkil etmekte ve burada Prusya hukukundan mâadâ muhtelif kavânîn-i hususiye de tatbik edilmekte idi.

Nezaretince 1916 tarihinde İhzâr-ı Kavânîn Komisyonları kuruldu.

Komisyonlar Mecelle, aile hukuku ve ticaret hukuku alanlarında kanun tasarısı hazırlamak üzere oluşturuldu. Komisyon mazbatalarının sonuna ayrıca şahsi düşüncelerin yer aldığı yazılar da eklendi. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nde 1916-1918 yılları arasında Adliye Nezareti Müşaviri olarak görev yapan, Alman hukukçu Rudolf Heinze'nin (1865-1928) sunduğu rapor anmaya değerdir. Heinze sunduğu raporda, Alman medeni hukukunun teşekkül sürecini tarihsel arka planı nazara alarak tasvir etmektedir. Bu doğrultuda İmparatorluk Almanya'sında medeni hukukun siyasal birliğin sağlanmadan önce ve sonraki vaziyetini anlatmakta, Roma hukukunun Alman hukuku bakımından kaynak değerini ifade etmektedir. Ayrıca 01.01.1900 tarihinde yürürlüğe giren Alman Medeni Kanunu'nun (Bürgerliches Gesetzbuch, BGB) komisyonlardaki gelişim sürecine teknik açıdan değinmekte ve komisyon çalışmalarının içeriğine dair genel bilgiler vermektedir. Raporun esas merkezini, BGB'nin muasır kodlardan daha yeni ve üstün olduğu iddiası teşkil etmektedir. Heinze'ye göre asrın en mükemmel kodu olan BGB, bu niteliğini gelecekte de koruyacaktır.

3. Fransız hukukunun tatbik edildiği kısım: Prusya'nın Ren eyaletleri, Hessen, Bavyera'nın bir kısmı, Alsas Loren ve saire (bu arazi takriben yüzde on yedi teşkil etmekte idi). Buralarda kavânîn-i muhtelif-i hususiye mevcut değildi.

4. Nihayet Saksonya hukuk-ı medeniyesinin saha-i tatbiki: Saksonya'da yalnız olarak bu kanun tatbik edilmekte idi. Bu arazi Almanya'nın yüzde yedisi miktarında idi.

Hukuk-ı müştereke ve Prusya hukuklarıyla beraber tatbik olunan hukuk-ı hususiyenin neşr ve ilanı, tatbiki, hangi mahal ve ne gibi eşya üzerinde tatbik edileceği tamamen muayyen olmadığından bunların tayinini icab etmekte idiyse de tatbik olunacak mahallerin gittikçe artan bir suretle tahavvülünden dolayı pek büyük müşkülâtı dâî olmaktaydı. Bu sebeptendir ki bu gibi hukuk-ı hususiye ikinci derecede hukuk menzilesine ırcâ edilmiş yani bunlara adem-i riayet temyizi icab ettirecek esbâbdan addedilmemeye başlanmıştı. Bâlâda arz olunan tafsilât Almanya'da son asır zarfında tatbik-i kavânîn hususundaki müşkülâtı gösteriyor. Mahkemeler için tatbikte görülen müşkülât muâmele-i hukukiyede bulunacak eşhâs için muzâ'af idi.

İşbu hukukun tatbik olunduğu mahalle gelince hudud bazen tabî ve bazen de şehrin veya köyün ortasında ve belki de bir hane dahil olmak üzere pek sunî olur ve bunun tayininde gerek alâkadârân ve gerek hükkâm büyük müşkilâta maruz bulunurlardı. Tatbik olunacak kanun bazı defa mahal ile ta'ayyün etmeyip belki hakkında tatbik edilecek şahsa göre değişirdi ve bu suretle bir arzda sâkin sunûf-ı muhtelif-i halkın kavânîn-i muhtelifeye tâbi oldukları çok defa görülmüştür.

Alman kavmi iktisaden ve ilmen tayy-ı merâhil etmeye başladığı ve siyaseten gaye-i emel olan vahdet-i milliyeyi istihsâle takarrüb ettiği gibi milletin terakkiyât-ı müstakbesini zâmin ve iktisadiyatını temine kâfil olacak surette kavânîn-i hususiyenin tevhidî de düşünölmeye başlanmışır. İmparatorluğun ihyasından sonra işbu emel de husul-pezir olmuştur.

İmparatorluğun yeniden teşekkülünden sonra en evvel vücut bulan kavânîn-i hususiyeden biri ticaret kanunudur. Esas itibariyle âlem-şümûl ve inbisâta meyyâl olan ticaret kanunu hükûmât-ı muhtelifenin hududlarını her an tecavüz edegelmekteydi. Usûl ve kavâid-i basîte ve müttehide dairesinde hall ü fasl edilmesi zaruri olan muamele-i ticariye için inkılâbât-ı siyasiye devri

olan 1848 senesinde polîçe kanunu ve onu müteakip ticaret kanunu vücuda gelmiştir.

Almanya İmparatorluğu'nun teşekkülünü müteakip vücuda getirilen Alman Kanun-ı Esasîsi, imparatorluğun hukuk-ı hususiye bahsindeki hakk-ı teşrî'sini tayin ettiği sırada, yalnız muamele-i ticariye ile kanaat etmeyip, hukuk-ı eşya, hukuk-ı aile ve hakk-ı miras hariç kalmak üzere düyûn ve taahhüdâtın dahi imparatorluk tarafından vaz' olunacak kavânîn ile fasl ü tesviyesi esasını kabul etmiştir.

Kanun-ı Medenînin şüphesiz en mühim aksâmı ve efrad-ı halk arasında en ziyade tatbik olunanı düyûn ve taahhüdât bahsi olmakla beraber en ziyade teşettüt-i mebâhisi muhtevi bulunanı da yine bu kısım teşkil etmekte olup halkın bi't-tab' en ziyade müşkilâta maruz kalması da yine bu hususta mevcut kavânînin ihtilafından ileri gelmekte idi. Düyûn ve taahhüdât bahsinin şu ehemmiyetine binaendir ki kavânînin yeniden vaz' ve tertibinde İsviçre hükümeti düyûn ve taahhüdât mebâhisini, mebâhisi-i saireye takdim etmiş ve hukuk-ı medeniyenin sair aksâmından evvel vecâib (*Obligations*) kısmını 10 Kanun-ı evvel 1907 tarihinde neşr eylemiştir.

1870-1871 Muharebesini müteakip vuku bulan tezahürat-ı millîye hükumete yalnız düyûn ve taahhüdâtтан bâhis bir kanun-ı muhtasar vücuda getirilmesi için değil, Kanun-ı Medenînin bi'l-cümle fusûl ve aksâmını şâmil ve ahkâmı imparatorluk için cârî olacak bir mecelle tanzim ettirmişti.

Reichtag Nasyonal Fırkası [Nationalliberalen Partei/Ulusal Liberal Parti, 1867-1918] âzâsından Miquél ile Lasker'in vuku bulan teklifleri üzerine 20 Kanun-ı evvel 1873 kanunuyla Kanun-ı Medenî aksâmından ma'dûd bulunan bi'l-cümle hususât için kanun vaz' ve neşr etmek hakkı imparatorluğun daire-i salâhiyeti idâdına idhâl edilmiş ve bu hususta sarf-ı mesaiye de derhal bed' olunmuştur.

İhtiyâr olunacak zahmetten çekinilmeyerek nazîri bulunmayacak surette hukukan fevkalâde mükemmel bir eser vücuda getirilmeye çalışılmış ve Kanun-ı Medenînin vaz' ve tertibi sırasında hukukşinâsân tarafından gösterilen dikkat ve ihtiyacâtın tetkiki için masruf olan himmet; kanun-ı mezkûrun el-yevm Avrupa kavânîni arasında haiz olduğu mevki-i bülende su'ûdunda büyük bir âmil olmuştur.

1874 senesi evâilinde *Bundesrat* Meclisi beş hukukşinâstan mürekkep olarak Kanun-ı Medenînin vaz' ve tesisinde ittibâ' edilmesi zaruri görülen esasâtı ve

planları ihzar etmek ve tarz-ı mesaiyi tayinde ehl-i hibre vazifesini îfâ ederek teklifâtta bulunmak üzere bir başlangıç komisyonu teşkil etmişti. Başlangıç komisyonunun bilâ-tehir yapmış olduğu mazbata *Bundesrat* Meclisi'nin 22 Haziran 1874 tarihli içtimânda kabul edilerek faaliyete geçilmiş ve kanunu ihzâr etmek üzere 2 Temmuz 1874 tarihinde dokuzu tecrübe-dîde hukukşinâs hükkâmdan ve ikisi mekâtib-i hukukiye muallimlerinden mürekkep olmak ve riyâseti Mahkeme-i Temyiz-i Ticaret reisliğinde bulunan Dr. Pape [Heinrich Eduard Pape, 1816-1888] tarafından işgal edilmek üzere bir komisyon teşkil edilmiştir. Dr. Pape meclise ruh-ı ilmî nefh ve kanuna kendi şahsiyetini nakş eylemiştir. Komisyonun mesai-i evveliyesine kanunun tanzimi sırasında nazar-ı dikkatte tutulması icap eden esasât-ı hukukiyenin tayin ve tespiti ile başlanmış ve bu suretle mevadd-ı kanuniyenin tarz-ı tahriri sırasında gerek komisyonun ve gerek meclisin esâsâtan ayrılmak ihtimalâtı ortadan bî'l-küllîye kaldırılmıştır.

Komisyon mesaisini teshil etmek üzere 1794 tarihli Prusya Kavânîn-i Umumiyesini, Code Napoléon'u, Avusturya'nın 1811 tarihli Kanun-ı Medenîsini esas olarak alabilir, muhtâc-ı tadil olan cihetleri ıslâh veya tevsî eyler ve komisyonlarca mazhar-i tasvib olamayan mevad hakkında esas olarak kabul edilmiş kanundan inhirâf edebilirdi.

Bu tarz-ı mesai kabul olunsaydı kanunun yeniden vücuda getirilmesi için sarfı tabîî olan vakit zâyî olmamış olurdu.

Şu kadar ki esas olarak kabul edilecek kavânîn hayat-ı iktisadiye-i hâzırâyı tanzim için mevcudiyeti iktizâ eden zindelikten mu'arrâ ve on dokuzuncu asrın ihtiyacât-ı hukukiyesine bîgâne, asır-dîde kanunlar idi.

Bu suretle yeniden bir kanun teklifi hazırlamak mecburiyetinde kalan komisyon âzâları gayet mühim ve azîm bir işe koyulmuşlar ve bir çok anâsır ve mevaddan mürekkep olan kanun-ı mezkûru; ahkâm-ı umumiye, vecâib ve taahhüdât, hukuk-ı eşya, hukuk-ı aile ve hakk-ı veraset namlarıyla beş büyük kısma taksim ve esasâtını ihzar etmek üzere her kısmı komisyon âzâsından birine tevdi eylemişlerdir.

Raportör âzâların gayret-i fevkalâdesi ve yedi sene suret-i mütemâdiyede vuku bulan mesaisi sayesinde komisyon birinci projeyi hazırlayabilmiştir. Her sene sonbaharında umumî komisyon küçük bir devre-i içtimâ için toplanarak işbu eser-i mühimmin muhtelif aksâmı arasındaki vahdeti temine çalışmıştı.

1881 senesi Teşrin-i evvelinde umumî komisyon kanunun muhtelif aksâmını yeniden gözden geçirmek üzere tekrar içtimâ etti.

Vecâib ve taahhüdât bahsinin raportörü Württemberg İstinaf Mahkemesi Reisi Kübel'in [Franz Phillip Friedrich v. Kübel, 1819-1884], raporun hitâmından evvel vefatı vuku'a gelmiş olmasından dolayı, komisyon 1863'ten 1866 senesine kadar mülga, Alman hey'et-i ittihâdiyesi için vücuda getirilmiş olan vücûb ve taahhüdât bahsini esas olarak bi'l-kabul tetkikâta girmeye mecbur kalmış ve 1887 senesi nihayetine kadar projenin müzâkerâtını ikmâl etmişlerdir. 27 Kanun-ı evvelde komisyon reisi ihzâr olunan birinci projeyi Prens Bismarck'a tevdi edebilmiştir. Komisyon müteakiben iki sene zarfında işbu proje için medhal kanunuyla emvâl-i gayr-ı menkulenin icrâyı cebrîsi ve emvâl-i gayr-ı menkulenin kayd ve zabtı için birer kanun-ı mahsus projesi vücuda getirmiştir. Yalnız hukuk-ı medeniye projesi beş ciltten mürekkep olan esbâb-ı mûcibesiyle birlikte tab' ve üç sene müddetle umumun tenkidine arz edilmiştir.

Kanun projesi işbu üç senelik zaman zarfında mühim bir imtihan devresi geçirmiş ve ciltlerle eser yazılmıştır. İmparatorluk Adliye Nezareti tarafından tab'ı deruhde olunan işbu tenkidât altı cesîm ciltten mürekkep bir mecelle teşkil etmektedir.

Projenin tenkid edilen nukâtının ıslahı ve ihtiyacât-i zamaneye muvâfık görünmeyen kısımlarının tadili için 4 Kanun-ı evvel 1890 tarihinde *Bundesrat* Meclisi, dokuzu daimî ve on biri gayr-ı daimî olmak üzere yirmi kişilik ikinci bir komisyon teşkil etmiştir.

Daimî âzâlar tamamen hukukşinâsândan mürekkep olup gayr-ı daimîler arasında bir madenci, bir ormancı, bir banker, bir fabrikatör bulunuyordu. İşbu ikinci komisyonun umumî raportörü Doktor Planck [Gottlieb Karl Friedrich Planck, 1824-1910] idi.

Komisyon mesaisine 1891 senesi Nisanının ilk günü başlamış ve 1895 senesi Teşrin-i evvelinde nihayet vermiştir. Onu müteakip aylarda, medhal kanununun ikinci müzâkerâtını komisyon itmâm eylemiş ve senenin hitâmında bunu dahi *Bundesrat* Meclisine tevdi edebilmiştir. Kanun-ı Medenînin tanzim ve tedvinden dolayı teşkil-i mehâkim ve usûl-i muhakemât-ı hukukiye ve iflas kanunlarının bazı ahkâmı dahi tadil edilmek iktizâ etmekle, komisyon bu husustaki mesaiyi 1896 senesi evâsıtında ikmâl eylemiştir. Komisyon, tahririne memur olduğu mevaddın bir kısmını ikmâl edince neşriyat ve intikadâta yol açarak bunlardan

istifade etmekteydi. *Bundesrat* Meclisinin adliye komisyonu 7 Teşrin-i evvelden 11 Kanun-ı evvele kadar akdeylediği içtimâ'at-ı mükerrere ve mütemâdiyesiyle kanunun müzâkerâtını ikmâl ve 16 Kanun-ı sanide adliye komisyonunca vuku bulan tadilat dairesinde yapılan kanun projesi Başvekil Hohenlohe'ye [Chlodwig Carl Viktor Fürst zu Hohenlohe-Schillingsfürst, 1819-1901] takdim edilmiş ve prens dahi ferdâsı günü Almanya Adliye Nezaretince yapılan bir muhtıra ile beraber *Reichtag*'a kanun projesini tevdi eylemiştir.

Bu esnada projenin *Reichtag*'da uzun uzadıya tetkik ve müzâkere edilip edilemeyeceği meselesi çıktı. Meclis, teferruata girip de en ufak mesâilin müzâkeresini kabul eylediği ve binaenaleyh kanun tadile maruz kaldığı takdirde bu kadar mesai ile vücuda getirilen eser kendiliğinden yıkılmaya maruz ve mahkum kalabilirdi. *Reichtag*, Kanun-ı Medenînin tanzimi için sarf edilen dikkat ve himmete bîgâne olmadığı için bu mahiyetteki eserin teferruatına girmek istememiş ve nispeten gayet az mevaddı tadil eylemiştir.

Reichtag Meclisinde ilk müzâkerât 3 ile 6 Şubat arasında vuku bulmuş ve bu esnada kanunun hiçbir tenkide maruz kalmayarak birinci kırâatı vuku bulmuş ve şu kadar ki meclis bu kadar mühim bir kanun hakkında kendinin teferruata girmeyeceğine vâkıf olduğu için, yirmi bir kişiden mürekkep bir komisyon teşkil ve tenkidât ve tadilatı komisyona havale etmiştir.

İşbu komisyon elli üç defa içtimâ ederek iki defa kanunu müzâkere eylemiş ve meclisin kendisine bahşettiği tadil salâhiyetini pek nadir olarak isti'mâl eylemiştir. Bu iki kırâat esnasında cemiyetler kanunuyla hakk-ı nikâhın bazı tadilatı hakkında komisyonun ekseriyet-i azîmesiyle hükümât-ı müttehida murahhasları arasında itilaf hâsıl olmuş ve projede bazı ufak tadilat yapılmıştır.

Reichtag, kanunun ikinci defa müzâkeresine 19 Haziranda bed' etmiş ve 27'sinde hitama erdirmiş ve 30 Haziran ile 1 Temmuzda son üçüncü kırâatını da ikmâl ederek 288 mevcut âzâdan 48'inin reddine mukabil 222 reylik bir ekseriyet-i azîme ile kanunu kabul eylemiştir; yalnız 18 âzâ müstenkif kalmıştı.

Kanun-ı Esasî ahkâmına tevfikân projeler tekrar *Bundesrat* Meclisi'nden geçmiş ve 18 Ağustos tarihinde imparatorun imzasıyla tevşih edilerek 24 Ağustosta *İmparatorluk Kavânîn Mecmuası*'yla ilan edilmiştir.

Vücuda getirilen eser, pek mühim esasâtı muhtevi bulunmasına ve o ana kadar tatbik olunan kavânînden mühim bir surette inhirâf etmekte olmasına göre halkın ıttılâ'ına meydan bırakmak ve bunu tatbik edecek hükkâmı kanun

ile istinâs ettirebilmek için kanunun neşr ve ilanıyla mevki-i mer'îyete girmesi arasında uzunca bir zamanın geçmesi pek tabîî görülmüş olduğundan vâzı'-ı kanun üç senelik bir zaman ile 1 Kanun-ı sani 1900 tarihini mebde-i mer'îyet tarihi olarak tayin etmiştir. Kanunun tahririne mübâşeretten mevki-i mer'îyete girmesi için takriben yirmi iki sene mürur eylemiş ve yalnız birinci komisyonların zabıtnâmeleri 12.309 büyük sahifelik bir mecelle halini bulmuştur.

Kanunun tahriri için bu kadar azîm bir zaman sarfı, yalnız vücûb ve taahhüdât bahsinin hukuk-ı aile ve verâsete teşmiliyle hukuk-ı medeniye hakkında esaslı bir kanun vücuda getirilmek istenmesinden ileri gelmiş ve mehzaz olabilecek başka bir kanunun ademi dahi şüphesiz bu hususta mühim bir âmil olmuştur.

Kanun, ahkâm-ı umumiyyeyi hâvi bir kitap ile ve vecâib ve taahhüdât, hukuk-ı eşya, hukuk-ı aile ve hukuk-ı verâset namlarıyla beş kitaptan ve 2.385 maddeden mürekkeptir; hidemât-ı hususiyede kullanılan müstahdemîn hakkında kanun vaz'ı, hakk-ı miyâh ve sırf hukuk-ı zürrâ'a ait bazı hususâtın halli de sırf hükûmât-ı müttehidenin kuvve-i teşriyesine bırakılmıştır.

Kanunun vaz' ve tahririnde nazar-ı dikkate alınan esasât-ı hukukiye, Alman ve Roma hukukunun mezcinden ibaret olup Code Napoléon yalnız vasiyet mevaddında pek az tesir edebilmiştir.

Kanun-ı mezkûrun mevki-i mer'îyete vaz'ından beri geçen on yedi senelik bir zaman zarfında ancak üç küçük noktanın tadili gibi cüz'î bir tashih, kanunun hîn-i tahririnde gösterilen fart-ı dikkati ayânen göstermekte olup, tadilât ancak ihtiyacât-i âcile üzerine olmuş ve nitekim en son tadil 8 Haziran 1915 tarihinde, harb-i hâzırın tevliid ettiği bir zaruret üzerine vuku bulmuştur.

Kanunun tadilinde gösterilen fart-ı imsak dahi şâyân-ı tedkik olup ameliyyûna tatbikât suretiyle esasât-ı kanuniyyeyi tevsi ve kanunu ihâta edebilmek için bir zaman, nazariyyûna kanunu tenkid suretiyle geniş bir saha ve iktisadiyyûna âsûde ve emin bir zemin-i mesai ihzâr eylemiştir.

Geçen asrın son zamanlarında başlayıp yakın senelerde fevkalâde ehemmiyet ve vüs'at peydâ eden Alman hayat-ı iktisadiyesi satvet ve şevket-i hâzırasının şüphesizdir ki büyük bir kısmını kanun-ı mezkûre medyûndur. Vahdet-i hukukiye temin edildikten sonra, memleketin her tarafında bir inkişaf, daha doğrusu bir inkılâb-ı iktisadî vücuda gelmiş ve on beş sene zarfında servet-i memleket hadsiz hesapsız artmıştır.